

RETTENETES UTOLSÓ SZEMPILLANTÁS

KECSKEMÉTI GÁBOR

Kedves kollégámtól és barátomtól, a rendkívül széles tájékozottságáról ismert Szörényi Lászlótól még abban az időben hallottam először egy 18. századi halotti prédikációról, amikor magam is e műfaj valamivel korábbi történetével foglalkoztam. A parentált személyek konvencionális magasztalását célzó, közkeletű retorikai eszköztár tipológiájának elemzése kapcsán említette, hogy ő bizony ismer egy olyan szöveget, amelyben a halotról, bizonyos Krucsay Jánosról elképesztően előnytelen képet festett a prédikátor, megemlítve paráználkodását, titkos éjszakai találkahelyen való tobzódásait, bordélyházi látogatásait, sőt gyakori önkielégítéseit is. Tanulmányozásra ajánlotta nekem ezt a szöveget, hogy a laudáció invenciók eljárásainak rendszerező áttekintését ezzel az éppen nem szokványos példával mint kontraszt- és kontrollanyaggal egészíthessem ki. Az elhatározás akkor érlelődött meg végképpen bennem, amikor 2005-ben a Nemzetközi Neolatin Társaság exkluzív vezérkarát, elnökségét nyírbátori látogatásra kísértük. A Krucsay-oltár megsemlélése után az autóbuszba visszaülve, Szörényi megragadta az idegenvezető mikrofonját, és helyben rögtönzött, kifogástalan olasz nyelvű kiselőadásban kezdte részletezni a halott viselt dolgait az inkriminált prédikáció alapján. Szavai érzékelhető érdeklődést keltettek, és a parázna nemes bűneit a temetési beszédben a gyülekezet szemébe lobbantó szerzetes így egy csapásra ismertté vált a neolatin filológia olasz, német, francia, angol, amerikai művelőinek válogatott csapatában. Régóta esedékes, kedves kötelességemnek teszek tehát eleget, amikor most végre alkalmam adódott részint a Szörényi László által figyelmembe ajánlott prédikációt futólag értékelni, részint Szörényi hibátlan kutatói ösztönéről megbizonyosodni, hiszen a beszéd, amint az alábbiakból ki fog tűnni, valóban a parentációs műfaj különleges darabjának bizonyult.

Az utóbbi évtizedekben lényegében konszenzus alakult ki abban a tekintetben, hogy a kérdéses, Kassán, 1741-ben a szerző megnevezése nélkül, *Rettenetes utolsó szempillantás* címmel kinyomtatott prédikációt¹ Kelemen Didák írta. Rákos B. Raymund 1975-ös Didák-életrajza² már megfontolásra ajánlotta ezt az

¹ *Rettenetes utolsó szempillantás, mellyen, jó-előre rejá készülvén, szerencsésen által-ment néhai Tekéntetes, Nemzetes, Vitézlő Nad-főy Krucsai János úr... Mellyet... halotti pompás temetésének szomorú alkalmatosságával a' nyir-báthori... minoriták klastromának udvarán 1741. esztendőben... ugyan azon szent szerzetébéli egy szerzetes pater élő nyelvel így predikállott, Kassa, 1741.*

² RÁKOS 1975. A korábbi irodalom még úgy tudta, hogy Kelemen Didák 1737-ben tartotta utolsó halotti beszédét (CSÁK 1927, 81.; MONAY 1957, 18–19).

attribúciót, ugyanő 1977-ben, Didák atya leveleinek bevezetőjében, „rendi, irodalomtörténeti és belső érvek alapján” már határozottan neki tulajdonította a beszédet,³ 1985-ben pedig, a Didák atya műveiből sajtó alá rendezett gyűjteménybe minden további megjegyzés nélkül vett fel szemelvényeket e szövegből is.⁴ Az attribúciót az irodalomtörténész szakma elfogadta: már 1982-ben többek között e prédikációt is említette Ocskay György, amikor Kelemen Didák írásainak Pázmány Pétertől származó szövegrészeit, vagyis a kettejük közötti kompilációs, intertextuális kapcsolatot elemezte.⁵

Rákos B. Raymundnál a prédikáció rövid tartalmi összefoglalása is megtalálható, ezért most csak a Szörényi érdeklődését felkeltő szövegrészeket kívánom tüzetesebben megvizsgálni. A prédikációban kétségkívül ott olvashatók például a következő kitételek: „...te-is sok gonoszságokat vittél véghez tellyes életedben... rettegtenek fajtalan gondolatid, éktelen cselekedetid, szemérmetlen tapogatásid, törvénytelen rútalkodásid; rettegtenek dösölésid, káromkodásid, szentség-törésid, esküvésid, rágalmazásid; rettegtenek az Isteni sugallásokra való restelkedésid, kegyetlenségid, hamis keresetid, usorával, masokot torkon verve gyűitött gazdagságid, Mammonáid; egy szóval: minden titkos, és nyilván való vétkeid. ...miképpen rettent meg téged haláloed óráján amaz ház, mellyben bujálkodtál, ama titkos rejtek hely, mellyben baglyat tartottál, amaz ágy, mellyben magaddal rútalkodtál?” (B1v–B2r.) „...ha tovább élhetnél, tudom meg nem állanád, hogy [...] ama' házat nem látogatnád, a' te kedved kereső szeretődöt örömmel nem látanád; amazt, a' ki most rajtad bánkodik, vagy amazt, tudod-e' [...] lehetetlen, hogy ismét házadba nem vinnéd, véle ne nyájaskodnál, és más gyönyörőségeken-is [...] ne részesülnél...” (C1r.) Ezek meglehetősen egyértelmű szavaknak tűnnek.⁶

Mindezek dacára mégis azt kell mondanom, e szöveghelyekkel kapcsolatban nem érvényesíthetünk reflektálatlanul referenciális olvasatot. A dolog minde-

³ RÁKOS 1979, XXIII–XXIV.

⁴ RÁKOS 1985, 272–277.

⁵ OCSKAY 1982, 436–448.

⁶ Mai olvasó számára talán csak a baglyot tartó titkos hely nem magától értetődő. Magyarázatahoz annyit kell tudnunk, hogy tájszótáraink és néprajzi áttekintéseink bőségesen adatozzák a *bagolyhit* szóhasználatot 'vadházasság' jelentésben. Ráadásul bármely bagolyfaj latin nevével próbáljuk a terminológiai egyértelműség kereteit kijelölni, a paráználkodás felé mutató asszociációs irány mindegyikből igen egybehangzóan levezethető: a *noctúanak* már a neve éjszakai ténykedésre utal, az *ulula* főnév ugyanabból a tőből való, mint az *ulularunt* ige, amellyel Vergilius szerint Dido és Aeneas nászjelenete közben a nimfák – nem éppen kivikolnak, hanem – sikonganak, alkalmasint metonimikusan, és ez már csak olyasfajta ténykedés következménye, amelynek kellő körültekintés hiányában a *bubo* főnév pluralis alakja az eredménye, vagyis *bubones*, azaz, amint Pápai Páriz Ferenc szótára mondja: „Egész testben való mirigyek kelevények, de kiváltképen az ágyék körül.”

nekelőtt nagyon szokatlan: a végtiszteesség laudációs-reprezentációs célzatú retorikai aktusai egyszerűen nem szoktak engedélyezni a halottról szóló nyílt kritikát, nemhogy ilyen éles formában, még tapintatosabb nyelvi keretek között sem. A halotti beszédek történetének rendszerszerű tanulmányozása azt hozta felszínre, hogy a nemesi gyászszertartás retorikai keretei a laudációra méltatlan jellemvonásokkal, cselekedetekkel kapcsolatban kizárólag a „*silentio praeterire*” fogását ismerték el, és még az is komoly botrányt idézett elő, ha a gyászoló rokonság az implicit bírálatot az explicit dicséretből hiányzó jellemzők elhagyásának szándékosságában vélte felismerni.⁷ De az irodalomszociológiai kutatás tapasztalatain túl maguknak az idézett szövegrészeknek a grammatikai formája önmagában is kételyt ébreszt: addig nem tehetünk határozott ítéletet a szöveg szemantikai felépítése felől, amíg nem tisztázzuk, ki is az a „te”, aki a felsorolt jellemvonások birtokosa és cselekedetek alanya az idézett helyeken, s akit ott kizárólag az egyes szám 2. személyű morféma neveznek meg.

A verbális formák által való személyköltésnek, pragmatikai pozícióteremtésnek számos retorikai alakzata és azoknak számos szokásos megnevezése van. A közelmúltban egy irodalomtörténész kollégánk Balassi búcsúverse kapcsán a proszópopeia vagy latin névvel a *personificatio* halotti beszédekben és búcsúztató verselményekben való alkalmazását tárgyalta részletesen, de példái között kizárólag olyanokat szerepeltetett, amelyekben az orátor vagy a *versificator* szavai a halottat beszélgető szólamot teremtenek, vagyis a búcsúzkodó halott egyes szám 1. személyben szólal meg és sorra elköszön a temetésén jelenlévőktől, olykor pedig életének általánosabb gyűjtőfogalmakkal megjelölt értékcentrumaitól is, mint hazájától, vármegyéjétől, egyházától és hasonlótól.⁸ Ez valóban nagyon gyakori formája a gyászbeszédekben szokásos *allocutió*nak, *sermocinatio*nak, *ethopoeiá*nak, feltétlenül meg kell említeni azonban azt a másik, ugyanilyen gyakori változatot is, amikor a szöveg által megteremtett *fictio personae* szerint a gyászolók vagy a halottat életében körülvevő tárgyi világ elemei – épületek, használati tárgyak – szólnak a halotthoz, intéznek hozzá búcsúzó szavakat, s mélyítik el ezáltal a halál fölötti panaszt, a lamentációt.⁹ Maga a szónok is gyakran intéz aposztrofét a halotthoz.¹⁰

⁷ KECSKEMÉTI 1998, 209–211.

⁸ SZENTMÁRTONI SZABÓ 2005, 375–409.

⁹ Például Széchényi György esztergomi érseket az általa megerősített „Györi romlot bástyák” emlegetik 1695-ben Matusek András temetési beszédében (KECSKEMÉTI 1988), Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony halála felett pedig a szertartás helyszínén felállított, fekete lepellet beborított uralkodói székek panaszolkodnak Velechinus István 1622. évi szövegében (KECSKEMÉTI 1988, 121–122.).

¹⁰ Így például Trakostyáni Draskovich Pál 1694. évi temetésének ismeretlen szónoka az „Ally, állj Tekéntetes Gróff Ur!” kezdetű bekezdésben: KECSKEMÉTI 1988, 284. Ez egyébként Hoffmann Pál nevezetes 1652. évi prédikációjának parafrázisa, lásd KECSKEMÉTI 1988, 145.

A halottnak vagy a diadalmaskodó anyaszentegyház már üdvözült más tagjainak a megszólítása a temetési beszédek olyan általános retorikai alakzata, hogy a reformátori bírálatok már a 16. században kialakult egyik alapsémája szerint ez az allocutio lehetett az egyik oka a lelkek halál utáni állapotát illetve a szentek közbenjárását érintő egyes teológiai-dogmatikai tévelygések kialakulásának is.¹¹

A halotti beszédek esetében tehát megszokott prédikátori eljárás a halott megszólítása, ezért e műfaj kialakult recepciós-olvasási gyakorlata által indukált természetes értelmezési séma volna Kelemen Didák aposztrófikus alakzatának megszólítottját a halottban találni fel, aki így egyben a felhánytorgatott bűnök alanyának a szerepébe is kerülne. Annál könnyebb az interpretációnak erre a vágányra futni, mert a prédikáció elején valóban belefog a prédikátor egy, a halottat a hagyományos módon és a hagyományos erényekkel aposztrófáló beszédrészbe: „... azt kérdezem tőled Tekéntetes Nemzetes Ur: Miért még életednek regvelében, Ifiúságodnak zsengejében gyakorlottad magadot (mellyet tellyes életedben-is megtartottál) a' Szentségeknak nagy ajtatossággal való gyakor fel-vételében, buzgó Imádságokban, Isteni Félelemben, és más féle jószágos cselekedetekben?” (A3r–v.) Ez az aposztrófé közel egy teljes lapon át folytatódik a bevezetőben. A prédikáció tanító részének nem pragmatikusan megfogalmazott, általános érvényű nyitó tételmondata – „Sok féle fájdalmi, félelmi, rettegési, irtózási, és késérteti vannak embernek tellyes életében...” (A4r) – azonban már a következő mondatban olyan aposztrófikus megfogalmazásban épül tovább, amelynek általános megszólítottja van: „Fájdalom itt laktod földéről el-menned, szám-kivetésbe küldetned, rokonidtól, 's kedvesidtól el-búcsúznod...” (A4r.) E megfogalmazások általános érvényének kimondására, a megszólítottnak a legszélesebb közönségként való értelmezésére csak egy közbeszótt exemplum után kerül sor, az „Igy jársz te-is keresztény halgató” formában (A4v). Az alapvetően még hosszú lapokon át aposztrófikus formájúnak megmaradó fogalmazásmódban nincs egyetlen további, ehhez hasonlóan pragmatikus referenciájú megnevezés sem, így meglehetősen komoly absztrakció szükséges annak mérlegeléséhez, hogy a közvetlenül a bűnök felsorolását tartalmazó, már idézett szövegrész előtt található egyetlen olyan vocativusi megnevezést, amelyben a megnevezett nem a pusztán személyes névmás, hogyan is kell értelmezni. Semmiféle pragmatikus alakzat nem erősíti meg ugyanis, hogy az itt álló „Ah keresztény bűnös Lélek!” vocativus (B1v) referenciája az épp két lappal korábban megnevezett „keresztény halgató”-val, és nem a halotti beszédek aposztrófikus felépítésében megszokott halottal volna azonos. Ez a következők legfeljebb a makroszintű jelentésszerkezet jelöletlen, implicit fenntartásának hipotézisére alapozható, amellyel kapcsolatban nincs egyenes, közvetlen olvasati paktum szerző és olvasó között. Márpedig ez az értelmezés sarokpontja: ezen dől el, hogy a felhánytorgatott bűnöket elkövető bűnös lélek a halott táblabíró volt-e a

¹¹ KECSKEMÉTI 1998, 104., 273. j.

múltban, vagy általában minden bűnös életű keresztény ember a múltban és a jelenben; hogy tehát a morfológiai „te” egyetlen konkrét alanyt vagy általános alanyt invokál-e ebben a szövegrészben. Mindaddig, amíg a bűnös életet és a haláltusa testi és lelki szenvedéseit illető tanításokról van szó, mintegy tizenhárom nyomtatott lapon át, amíg Nádffői Krucsay János már egy új kontextusban ismét meg nem nevezetik (C2v), a morfológiai jelölőkön kívül mindösszesen csak még tíz vocativus tartja fenn az aposztrofikus alakzatot, szövegezésük öt alkalommal „bűnös ember” ill. „keresztény bűnös ember” (B2r, B3v, B4r, C1v), háromszor „bűnös lélek” (B2r, B2v, B3r), egyszer „keresztény lélek” (B2v), egyszer pedig „Jézus híve” (C2r). Erről a hosszú aposztroféról tehát joggal állítható, hogy rendkívüli erejű jelentéskettség van hosszú ideig a recepció erőterében.

A következő megvitatni való kérdés az volna, hogy ez az ambiguitás vajon szándékolt-e vagy akaratlan. Ha akaratlan, akkor szokatlan mérvű ügyetlenségnek kell neveznünk, amelyet mégsem tarthatunk lehetetlennek. Egy erkölcsi tárgyú templomi prédikáció esetében ugyanis ez a fogalmazásmód egészen természetes, mindennapi volna. A templomban az aposztrofé címzettje csaknem minden esetben a hallgatóság egésze vagy egy általános tagja, csak kivételképpen, például a dramatisztikus megjelenítő erővel megfogalmazott passióleírásokban jönnek számba más aposztrofikus módozatok, amint azt Tasi Réka épp Kelemen Didák nagypénteki beszédei kapcsán mutatta be.¹² A templomi prédikálással kapcsolatos egyik legfontosabb homiletikai tudnivaló, hogy azt nem a próféták módjára kell véghezvinni, vagyis nem a bűnös embereket, hanem a bűnöket kell megnevezni, kerülve a személyeskedést, az egyedi figyelmeztetést.¹³ Ha az aposztrofé tárgyalt szövegünkben megfigyelt felépítését tehát akaratlannak tartjuk, akkor lényegében azt állítjuk, hogy a templomi beszédek felépítésében gyakorlott szónok a halotti beszéd összetettebb pragmatikai szerkezetének kezelésében való járatlansága miatt került nehéz helyzetbe. Mindez összefüggésbe hozható esetleg azzal is, hogy Didák atya halotti beszéde, amint az már megállapítást nyert, egy templomi beszédet parafrazeál, Pázmánynek a pünkösdi utáni 15. vasárnapra írott, a halálról szóló prédikációját.

De lehet ez az ambiguitás éppen szándékolt is, ebben az esetben viszont a szónoklatot rendkívüli pragmatikai tudásról árulkodó retorikai mesterműnek kell tekintenünk. Ennek a lehetőségnek mindenekelőtt az veti meg az alapját, hogy Krucsay János temetése éppenséggel reprezentációs-laudációs alkalomként sem volt szokványosnak, problémamentesnek nevezhető. A hatvannégy éves nemes úr, amint megtudjuk, mindössze tizenhárom esztendeje élt békés keresztényi házasságban párjával, Csebi Pogány Borbálával. Didák atya prédikációja a leghalványabb utalást sem tesz ugyan rá, mégis szükséges tudnunk, ahogyan tudta azt 1741-ben a temetés minden résztvevője, hogy az előző feleségre, a visszaeső parázna

¹² TASI 2005, 770–780.

¹³ KECSKEMÉTI 1998, 133., 182.

Tolvay Borbálára maga Krucsay kért halálos szentenciát 1727-ben, és hiába folyamodott kegyelméért az asszony, nem bocsátott meg neki.¹⁴ A kisvárdai hóhér az asszonyt lefejező pallosa a 19–20. század fordulóján még látható volt Szabolcs vármegye múzeumában.¹⁵ Mindebből több következtetés adódhatik. Egyrészt lehetséges, hogy a szokatlan nyíltsággal megnevezett parázna vétkek emlegetésekor a gyülekezet rendelkezésére állott az az értelmezési keret, hogy azok elkövetését e hajdani asszonynak kell tulajdonítaniuk. Másrészt nyilvánvaló, hogy a könyörület hiánya, a házasságjog világi eszközeivel megállott kíméletlen bosszú vitapozíciót, ellentmondásos megítéléseket alakított ki Krucsay János körül. Feltűnő, hogy a halott életrajzának a javakorabeli férfira vonatkozó része, eltérően minden konvenciótól, teljességgel hiányzik a beszédből: az ájtatos istenfélelemben felnevelt fiú és a táborozásokban, véres csatákban forgott fiatalember után már csak a második házasságában utódokat nemző, betegeskedő, majd a halálra készülődő öregember jelenik meg. Minthogy – noha Kelemen Didák erről ugyancsak nem beszélhetett nyíltan – a véres ütközetekben Rákóczi tisztjeként vett részt Krucsay, az életrajz 1711 és az 1730-as évek eleje közötti része teljességgel kitöltetlen, és az adott körülmények között ennek persze politikai okai is lehetnek. Amiről igen kínos lett volna beszélni, vagy amivel kapcsolatban – a *genus demonstrativum* minden retorikai szabályának ellentmondva – csak vitázva-érvelve lehetett volna meggyőződést kialakítani, arról hallgatott Didák atya, pontosan követve a „*silentio praeterire*” kívánalmát.¹⁶ A hiányt pedig egy olyan kétséges szemantikájú, a bűnök elkövető-

¹⁴ BOROVSKY [1900]. A történet viszonylag szép karriert futott be a magyar irodalomban, noha az időpontban és a szereplők nevében nagy a keveredés. Mikszáth *A két koldusdiákjának* (1885) címszereplőit a „Krucsay nevű hatalmas, gazdag úr” üldözi el birtokáról, „akinek pallosjoga is volt, s arról lett nevezetes, hogy a tulajdon feleségét lenyakasztatta, mert kegyetlen szívű, gonosz indulatú ember vala.” (A Mikszáth-idézetek a kritikai kiadás alapján: M. K. *Összes művei*. III, 56.) *A jus primae noctis* c. elbeszélés (1885) szerint „Egy Krucsay még e század elején nyakasztatta le saját hites nejét, született Pogány Karolinát.” (ÖM XXXVI, 125.) *A Különös házasság* (1900) szerint az olaszröszei (bodrogolasi) Döry-birtok melegágyai épültek arra a helyre, ahol „még az első építető, egy Krucsay, jus gladii is gyakorolt [...] a saját szép feleségét fejeztette le...” (ÖM XIII, 153–154.) A motívum lehetséges eredetét és Mikszáth általi használatát az *A jus gladii* (1884) c. novella jegyzeteiben tekintette át Rejtő István (ÖM XXXVI, 260–261). Krúdy Gyula *A pallos legendája* (1903) címmel novellát írt a történetből (KRÚDY 1959, I. 403–409), de említi azt *A podolini kísértet* (1906) egyik szereplője is (KRÚDY 2006, 106). Balázs József (1944–1997) *A bátori advent* c. drámája (1983) már a per utáni történéseket, a Krucsay-oltár elkészítését mutatja be.

¹⁵ A múzeum alapítója és a Szabolcs vármegyei régészeti társaság elnöke, Jósa András (1834–1918) főorvos Mikszáth Kálmánnak írott 1898. évi nyílt levelében szögezte le, hogy a pallost múzeuma őrzi (ÖM XXV, 73–77), és ugyane tényrt rögzítette egy 1902. évi cikkében is: *Nyírvidék*, 23 (1902)/50, 3.

¹⁶ KECSKEMÉTI 1998, 180–182.

jének személyét homályban hagyó, azok súlyát mégis nyomatékosító, aposztrofikus szerkezettel töltötte ki, amely talán az egyetlen lehetőség volt a szóba sem hozott halálos ítélet jogosságának implicit igazolására. A prédikáció pontosan megfelelő címének: az életrajz szükségképpen hiányos elmondása a rettenetes utolsó szempillantás felnagyításával, középpontba állításával, részletes elbeszélésével volt kompenzálható.

De elképzelhető egészen más értelmezés is. Ha Krucsay János úr életrajza helyett a keresztény ember szenvedésekkel, gyötrelmekkel teli utolsó földi pillanatának tüzetes elbeszélését kapjuk, akkor szükségszerű és elkerülhetetlen, hogy e szempillantásban a nemes úr és hűtlen felesége haláltusájának gyötrelme azonos szintre kerüljön, és Krucsay utolsó szempillantására rávetüljön a kivégzett asszony tekintete is. És egyáltalán nem bizonyos, hogy kettejük példázatszerű egymásra vetítését üdvözlés és kárhozat nyilvánvaló antinómiájában kell elhelyeznünk. Ez esetben nem számolnánk például azzal a ténnyel, hogy Nádffői Krucsay János temetését 1741. július 13-ára szervezték meg a rokonai.¹⁷ Július 13-a a pogány fejedelem által lefejeztetett Antiochiai Szent Margit vértanú emléknapja.

BIBLIOGRÁFIA

BOROVSKY [1900]

Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája). A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája: Szabolcs vármegye. Szerk. BOROVSKY Samu. Budapest, APOLLO IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, [1900].

CSÁK 1927

CSÁK Alajos Círjék: *Kelemen Didák csodás élete és működése.* Miskolc, MAGYAR JÖVŐ, 1927.

KECSKEMÉTI 1988

Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból. Kiad., jegyz. KECSKEMÉTI Gábor, bev. KECSKEMÉTI Gábor–NOVÁKY Hajnalka. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988.

¹⁷ Krucsay, amint a beszédből kitűnik, június 18-án halt meg (D1v). A nemesi temetések szertartásrendje a halálozás után több hetet vagy akár hónapot hagyott a temetésig, hogy a szükséges előkészületeket megtehessek, a meghívókat szétküldhessék. A köztes időt a holttest ideiglenes sírboltban töltötte. (KECSKEMÉTI 1988, 12–14; SZABÓ 1989, 24.) Így a temetési időpontot nem a haláletet bekövetkezése szabta meg, hanem tudatos, megfontolt választás eredménye volt.

KECSKEMÉTI 1998

KECSKEMÉTI Gábor: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*. Budapest, UNIVERSITAS, 1998 (Historia Litteraria, 5).

KRÚDY 1959

KRÚDY Gyula: *A fehérlábú Gaálné*. Szerk. BARTA András. Budapest, MAGVETŐ, 1959, I–II.

KRÚDY 2006

KRÚDY Gyula: *Regények és nagyobb elbeszélések 3*. Kiad. KELECSÉNYI László. Pozsony, KALLIGRAM, 2006.

MIKSZÁTH III

MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei. III*. Kiad. KIRÁLY István. Budapest, AKADÉMIAI; 1957.

MIKSZÁTH XIII

MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei. XIII*. Kiad. BISZTRAY Gyula. Budapest, AKADÉMIAI; 1960.

MIKSZÁTH XXV

MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei. XXV*. Kiad. MÉREINÉ JUHÁSZ Margit. Budapest, AKADÉMIAI; 1961.

MIKSZÁTH XXXVI

MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei. XXXVI*. Kiad. REJTŐ István. Budapest, AKADÉMIAI; 1966.

MONAY 1957

MONAY Ferenc: *P. Kelemen Didák a Felső-Tiszavidék apostola 1683–1744*. Róma, 1957.

OCSKAY 1982

OCSKAY György: *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban. ItK*, 1982.

RÁKOS 1975

RÁKOS B. Raymund: *Ugye, atyafiak?! Isten szolgája, Kelemen Didák élete*. Róma, 1975.

RÁKOS 1979

Isten szolgája P. KELEMEN Didák O.F.M. Conv. *Levelei 1714–1743*. Kiad. RÁKOS B. Raymund. Róma, Postulazione Generale O.F.M. Conv.–EDIZIONI AGIOGRAFICHE, 1979.

RÁKOS 1985

KELEMEN Didák *Műveiből*. Vál. RÁKOS Balázs Raymund. Róma, UGO DETTI, 1985.

SZABÓ 1989

SZABÓ Péter: *A végtisztesség: A főúri gyászszertartás mint látvány*. Budapest, MAGVETŐ, 1989.

SZENTMÁRTONI SZABÓ 2005

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: Balassi búcsúverse és a prosopopoeia a XVII–XVIII. század magyar nyelvű költészetében. In: *A magyar költészet műfjai és formái a 17. században: A Szegeden 2003-ban megrendezett régi magyar irodalmi konferencia előadásai*. Szerk. ÖTVÖS Péter–PAP Balázs–SZILASI László–VADAI István. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2005.

TASI 2005

TASI Réka: Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei, avagy a popularitás egy változata a barokk prédikációirodalomban. In: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Szerk. ÖZE Sándor–MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert. Piliscsaba–Budapest, PPKE BTK–METEM, 2005 (Művelődéstörténeti Műhely: Rendtörténeti Konferenciák, 1), I–II.